

MUSÍTE BÝT SEBEVĚDOMÍ!!! (???)

HANA KASÍKOVÁ

OBSAH

Úvodem

Sebevědomý žák

Sebevědomí žáků

ÚVODEM

Zkoumání problematiky sebevědomí žáka můžeme v současné etapě považovat pouze za výzkumnou sondu: vznikla vlastně jako „by product“ didaktického zkoumání mého hlavního výzkumného problému, problému kooperace a kooperativního vyučování. Ve výzkumné zprávě PSSÉ: „*Co se v mládí naučíš...*“ (Supplementum 77, PedF UK, Praha 1992), ve stati „*Interakční žánry ve vyučování*“ se v určitém úhlu pohledu objevila i problematika sebevědomí žáka: otázka proč a jak se objeví ve vyučování určitá specifická podoba interakce, která byla nazvána interakčním žánrem, byla i otázkou po tom, jak vidí tyto interakční žánry učitelé. Zatímco např. interakční žánr propůjčení role byl označován jako prostředek zvyšování sebevědomí některých málo sebevědomých žáků (spolu s učitelskou rolí byly žáků propůjčeny i podmínky, v kterých byl vnímán a vzápětí tudíž i akceptován - včetně sebeakceptace - jako jediný, který MÁ NA UČITELSKOU ROLI, má co říci ostatním, má tu moc udržet je na určitou dobu v pozornosti), žánr kooperace s problematikou sebevědomí explicitně spojován nebyl. Rozpor mezi málo uvědomovanou spojnicí kooperativní vyučování - sebevědomí žáků v reálném vyučování oproti teoretickému rozpracování této spojnice je zřetelný. Teoretická literatura prosazuje kooperativní způsob uspořádání výuky, kooperativní cílovou strukturu jako jeden ze základních prostředků rozvoje sebepečení, sebevědomí, sebeocenění.

V těchto širších souvislostech vznikla tedy otázka, kdo je to sebevědomý žák, jak ho vidí učitelé, jak ho pojmenovávají, jaké mechanismy chování a jaké strategie chování vůči němu volí a jak je zdůvodňují. Zcela záměrně jsem se zaměřila na problematiku SEBEVĚDOMÉHO žáka, i když je zřejmé, že je sledována na pozadí protipólu - žáka s malým sebevědomím. Toto zaměření je reakcí na literaturu, která naopak pracuje spíše s tematikou NEsebevědomého žáka, stejně tak, jako obdobně s tematikou žáka NEúspěšného.

Ukazuje se, že téma sebevědomého žáka je ve výzkumné sondě tématem OTEVÍRAJÍCÍM ze dvou hledisek:

a) jeho prostřednictvím se podařilo velmi rychle otevřít další školu pro dlouhodobý, etnografický výzkum (okamžitý souhlas ředitele k výzkumu, zájem o toto téma, vstřícnost učitelů ve výzkumu, která se týkala jak rozhovorů, tak i bezprostředního vstupu do tříd) : škola, říkejme jí např. Fialová, je škola základní, pražská, spíše většit (27 tříd, kolem 650 dětí, 40 učitelů) .

Výzkumná sonda byla provedena z velké části v tomto prostředí, výzkumná data však byla získána a doplněna i prostřednictvím rozhovorů s učiteli jiných škol a pozorováním v jiných školách.

b) téma sebevědomého žáka a sebevědomí žáků otevírá široké souvislosti, které umožňují detailněji popsat školní kulturu jak z širšího hlediska interakčního, tak z užšího didaktického hlediska.

Výzkumná sonda byla nesena především otázkami, které vznikají na rozporu formulovaném v obecné rovině přímo učiteli:

1) „*Naši žáci jsou možná docela dobře vybaveni vědomostmi, ale nejsou příliš sebevědomí.*“

2) „*Čeho mají skutečně přehršel, je sebevědomí.*“

Otázky, které vznikly na tematické poli tohoto rozporu, byly sledovány prostřednictvím metody rozhovoru s učiteli a řediteli škol (základní škola) a prostřednictvím pozorování interakce učitel - žák, případně žák - žák ve vyučovacích hodinách i mimo ně (přestávky, odchod ze školy, jídelna atp.).

Údaje, které byly těmito metodami získány, byly zpracovány formou „webbingu“, tj. grafické sítě souvislostí, jejímž středem byly dvě kategorie:

I. SEBEVĚDOMÝ ŽÁK

II. SEBEVĚDOMÍ ŽÁKŮ

SEBEVĚDOMÝ ŽÁK

První síť byla vlastně věnována „labelingu“, tj. popisu toho, kdo je pro učitele žák, kterého označí termínem sebevědomý, jak se objevuje sebevědomý žák v řeči učitele.

a) Je to žák, který je motivován pro učební činnost, angažován pro školní práci:

...*Mám ve třídě kluka, který se vrátil z Ameriky... Do všeho se hrne, chce být angažovaný... Když třeba chci, aby zkontrolovali (žáci) známky v archu, všichni se snaží slejt, a on řekne: Dejte to mně...*

...*rádi připravují testy pro ostatní, rádi na něco sami přijdou...*

...*úplně jsem viděla, jak to u ní běží...*

...*nejsou to ksichty, který jen koukaj a nebaví to ani vás...*

b) Je to žák, který projevuje vyšší samostatnost, cílevědomost, ambice:

...*žák k učiteli: Chci, abyste mě známkoval, chci, abych věděl, jak dál ...*

...*chce vyniknout, chce být vidět...*

c) Žák, jehož základním osobnostním rysem je sebevědomí:

...*prostě si věří...*

...*ve vztahu k holkám neotravujou...*

d) Žák, který má určité projevy chování spojené se studem (resp. s absencí studu), se stresem (resp. s uvolněností):

...*nestydí se, ale to zase moc nepřeháněj...*

...*není svázaný, zakřiknutej...*

...*zdaj se trochu drzí...*

e) Žák, který má specifický způsob kontaktu s učitelem

...*živorodí, živelní...*

...*není rozklepaný před učitelem - neví odpověď při zkoušení a řekne to, nebo se mě při hodině zeptá, na co se ptám, a není to „vyčůraný“ ptaní...*

...*ptaj se, nechcete abych vám s něčím pomoh, a já necítím dotěrnost...*

f) Žák, který má specifický způsob komunikace i se skupinou, jejímž je členem

...*žák s referátem před třídou: ...můžu pokračovat, ale jen jestli vás to zajímá...*

g) Žák s určitými specifickými rysy osobnosti, zvláště charakterovými

...*nafoukané holky, urážlivé holčičky...*

...*zlý špičky ...kluci, který schválně vyčnívají, přehánějí sebevědomé projevy, mohou všechno rozbořit*

...*divaj se, jako by vás chtěli probodnout...*

...*žáci, který neodhadnou své síly...*

...*mistři světa...*

SEBEVĚDOMÍ ŽÁKŮ

Druhá síť se pokusila zachytit, do jakých souvislostí včleňují učitelé problematiku sebevědomí žáků. Šířka těchto souvislostí do značné míry mapuje spolužití obou stran - strany žakovské i učitelské, včetně zázemí tohoto spolužití.

a) Sebevědomí žáků je dááno do souvislosti s podstatou školy, školních norem, školního prostředí. V tomto případě je vysoké, ale spíše nízké sebevědomí do značné míry odvozováno právě od podmínek školy, školní výchovy.

...*škola je nápravné zařízení, kde je nutno chovat se jinak než jinde ... děti jsou ve škole pět i více hodin a jsou svazovány, zakřikovány, všechno dělaj špatně, jsou ve stresu...*

...*školy v zahraničí programově pěstují sebevědomí... dožívající školský systém je programově potlačuje...*

...*pořád se říká, že naše škola je vynikající, ale tenhle obdiv k encyklopedismu mi nic neříká...*

...*největší problém je, že je nevedeme k samostatnosti, pořád jsme jim u zadku, brzdíme je...*

b) Zprostředkovanost společenskými vlivy: v rozhovoru byla také začleněna otázka po vývoji sebevědomí v populaci žáků v časovém horizontu počátku 90.let. Byla reakcí na ojedinělá tvrzení, že revoluce v r.1989 přinesla výrazné změny v chování žáků včetně sebevědomých projevů. Většina učitelských výpovědí však posun k vyššímu sebevědomí nepotvrzuje. Bývá zmiňováno období asi jeden rok po r. 1989, kdy to tzv. děti zkoušely - jak komentují někteří učitelé - zkoušely podobu demokracie ve škole (odmítání písemek, kritika profesionality jednotlivých učitelů a žádosti o jejich odchod atp.)

...*Děti mě trochu zklamaly. Myslela jsem, když začala nová doba, že budou chtít vyniknout ...*

...*u nás se stále ještě nivelizuje... Nemáte-li potřebu vyniknout, máte i nižší výkon a nižší sebevědomí...*

V rámci společenských vlivů učitelé připomínali vliv společenského prostředí, v kterém se děti pohybují. Jednak byli jmenováni rodiče jako ti, kterým stouplo sebevědomí

po r.1989, jednak byl připomínán vliv rodinného, ale i jiného prostředí na sebevědomí žáka.

Ve Fialové škole byla zformulována jako výrazně odlišná sociální skupina právě z hlediska sebevědomí skupina „sportovců“, tj. skupina žáků těch tříd, které mají za měření na některý ze sportů (v této škole to jsou chlapecké třídy; to jsou oni „*muštrí světa*“, to jsou ti, které je ve škole VIDĚT).

...*Sportovky, to je něco jiného. Normální třídy, tam se děti pohybují v okruhu rodina - škola - kamarádi. Škola je pro ně dominantní částí dne. Pro sportovní třídy je škola nutně zlo. Žijou spíše atmosférou tréninku. Tam jim říkají: jdi do toho, buď agresivní, buď sebevědoměj, věř si! Oni prostě musejí! Co je pro ně přirozený - uvolnit se s vervou - to naráží na nepřirozený věci ve škole...*

c) Ve vztahu k sebevědomí se hodnotí i práce a osobnosti jiných učitelů na škole:

...*Učím ve třídě, kde jsou opravdu zvláštní děti a je to podle mě vedením na 1. stupni a třídní na 2. stupni. Obě jsou to kantorky, které drží zkrátka a žádné výjimky netrpí. Děti jsou takoví služebníčkové, ochotní ... prostě utápnutá třída ...*

...*Spouště učitelů na škole něco vadí, myslí si to třeba více než půlka, ale radši o tom nemluví... pořád volají po tom, co se smí, po přesnejch pravidlech...*

...*Myslím, že by bylo docela zajímavý sledovat sebevědomí učitelů...*

...*všichni, kdo se snažíme pohnout trochu starým systémem, máme těžkou práci... jsou tu lidé, kteří nechtěj pochopit, že se doba pohnula dopředu...*

...*Někteří učitelé, kteří učí ve sportovkách, jsou z toho docela nešťastní...*

d) Sebevědomí žáků je zvažováno i ve vztahu k věku žáků. Je popisováno jako jev, který se s dospíváním problematizuje:

...*Čím jsou mladší, tím jsou manipulativnější...*

...*Ve 4.,5.,6.třídě nepostrádají přirozené sebevědomí ... Někteří ho časem ztrácejí... Možná je to přirozená sebeobrana (abych nevypadal blběj, blběj) . U někoho je to zase tak, že sebevědomí nemá, ale dělá, že ho má...*

e) Velmi výrazně vystupuje v řeči učitelů spojení sebevědomí (sebevědomých projevů chování) a inteligence žáka, intelektových schopností. Zdá se, že je všeobecně potvrzováno: chytrý žák = přiměřeně sebevědomí, případně potlačené, přehnané sebevědomí se rekrutuje z řad pomaleji se učících žáků. Kombinací obou kategorií vznikají dokonce různé typologie žáků. Jako příklad uvádím jednu z typologií, která obě kategorie propojuje ještě s charakterovými vlastnostmi a přibližnou četností výskytu.

- *chytrí - sebevědomí - zlí: těch je minimálně*

- *chytrí - sebevědomí - slušní: je jich jen málo*

- *pak děti, kde nevíš, kam s nimi, nepřemýšlíš o nich... Nebývají s nimi starosti, ale někdy mě děsí, že mi připadají jako hmota...*

- *pak tzv. „prohupovací děti“ - jejich projevy se mění hodinu od hodiny, oscilují ve výkonech, ale o jejich sebevědomí jsem nepřemýšlel...*

- *pak chytrí, málo sebevědomí - jsou často událostmi převálcováni, bití, jejich malé sebevědomí se ještě snižuje...*

f) Další oblasti jsou strategie, které volí učitelé vůči určitým projevům sebevědomého - nesebevědomého chování.

fa) Rámec těmto strategiím tvoří učitelovo pojetí výuky

...*Libí se mi, když je ve třídě trochu binec...*

...*Jsem rád, když je ve třídě trochu uvolněnější atmosféra, bojuji za to, aby se ve třídě pracovalo novými metodami...*

...*děti nesmíte rozmazlovat, všechno má své meze...*

fb) Rámec strategií vytváří i vlastní sebevědomí učitele:

... *je to spojeno s tím, jak vnímám lidi...vždycky jsem se bál moc sebevědomějch...*

...*Nemám pocit, že bych byla nějak sebevědomá, ale už jako holka jsem se ozvala, když se mi něco nelíbilo, nebyla jsem utápnutá...*

...*Jsem léta vedený s hlavou dole, já sám jsem se sebevědomím měl problémy...*

fc) Všeobecné strategie - zaměřené na celou třídu - pak mohou být vedeny např. takto:

...*Já je hecuju...musíte se umět ozvat ...oni koukaj ...*

...*Kluci, musíte držet učitelku ... nedat se ...*

...*Než připravím pomůcky, popovídejte si o svých úspěších...*

fd) Strategie orientované na jedince. Jak již bylo řečeno v úvodu, zaměřila jsem se na ty strategie, které volí učitel vůči přehnaně sebevědomému žákovi, případně žákovi s vysokým sebevědomím:

...*s nimi je těžká práce... Nerad je lámu ... slabší nevládnutí situace přinese příliš mnoho problémů...*

...*neplatí na ně věci, které platí na ostatní ... Když něco nařídím XY, to, co je pro ostatní děti běžné, mám pocit, že ho trestám ... tak to radši moc často nedělám...*

...*pokud vyloženě neruší, nedělám nic ... zlomil jsem nad ním hůl...*

...*Jde to pohnout mu s přehnaným sebevědomím - např. ve sportu - vytahuješ se, jak ti to jde a zatím...*

... *občas mu věci znepríjemním - odnes tu mapu a tak...*

... *prostě mu oplácím...*

g) Téma sebevědomí je konec konců propojeno i na problematiku profesní kariéry, změnu postojů k výuce a k problematice formování jednotlivých osobností ve třídě:

...*Každý kantor přijde do školy s tím ... budu kamarád a do půl roku je jak pes...*

...*Už nemám chuť zabývat se každým zvlášť - předtím jsem ho třeba měl v kabinetě ...*

... *Občas mám děsivý pocit ... rád bych se zabýval i takovými věcmi jako jsou jejich osobní rysy a tak, sebevědomí...ale nevládám to...*

h) A zcela nakonec - jeden z výsledků výzkumu:

...*„Zase jsem o těch dětech začal uvažovat...“*